

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
MINTAQAVIY BO‘LIMI
XORAZM MA‘MUN AKADEMIYASI**

XORAZM MA‘MUN AKADEMIYASI AXBOROTNOMASI

Axborotnoma OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrdagi 223/4-son qarori bilan biologiya, qishloq xo‘jaligi, tarix, iqtisodiyot, filologiya va arxitektura fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2025-4/3

**Xorazm Ma‘mun akademiyasi axborotnomasi
2006 yildan boshlab chop qilinadi**

Xiva-2025

MUNDARIJA TARIX FANLARI

Abdullayeva D.A. Buxoro me'moriy merosining muhofazasiga mas'ul muassasa tarixi	6
Abdullayeva N.S. Rossiya Sharq muzeyidagi O'zbekiston badiiy metall buyumlari namunalari	9
Abduqodirov J. O'zbekistonda ziyorat: o'tmish va hozir	13
Abulqosimova D.A. 1991-2001 yillarda Samarqand davlat universiteti faoliyatining yangi bosqichga ko'tarilishi	15
Asadov M.O'. Nogironlar milliy rehabilitatsiyasi sohasidagi islohotlar	18
Asatullaev M.I. Public education in the Uzbek SSR for 20 years 1924-1944	24
Axmadova N.A. O'zbekistonning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan fan va ta'lim sohasidagi hamkorliklarining yangi bosqichga ko'tarilishi	27
Axmedov B.A. Yevropa mamlakatlarida qorako'chilik sohasining taraqqiy etishi	29
Bakhramova L.I. Tarixiy va madaniy merosni aks ettiruvchi urbanonimlar	32
Bokiyev B.U., Omonov O.O. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasining zabardast vakili	35
Burxanova S.T. O'zbekistonning eng yangi tarixiga oid mulohazalar	37
Choriyev B.G'. Mustaqillik yillarida Koson shahrini ijtimoiy infratuzilmasining rivojlanishi	39
Erkinov A.M. Sovet davrida tarix ta'limining o'qitish metodlari va texnologiyalari	42
Eshmuhammedova L. Markaziy bankning respublika moliya tizimini rivojlantirishdagi ahamiyati	45
G'apparova B.R. Xorazm vohasida xalq o'yinlari va milliy bayramlarining rivojlanish bosqichlari	47
Hamidov A. Ijtimoiy mediaresurslar: kelib chiqish tarixi va rivojlanish tendensiyalari	52
Isoqjanov F.Q. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi va uning boshlang'ich ta'lim sohasidagi ahamiyati	55
Jumaeva N.A. Quyi Zarafshon vohasi dehqonchilik madaniyati tarixidan	57
Kenjayev N.J. Kattaqo'rg'on shahri madaniyati tarixi	61
Klichev O.A. Amir Abdulahadning "Safarnoma"lari sharhi	64
Marimov M.E. XX-asrning 20-30-yillarida Xorazm okrugida mahalliy matbuotning rivojlanishi	67
Matyakubova Sh.X. Quyi Amudaryo hududida ilk o'rta asr sug'orilish tarmoqlari tarixiga doir ba'zi mulohazalar	71
Mo'minov U., Ashirmurodov A. Buxoro amirligi ichki savdo munosabatlarida qashqadaryo vohasini tutgan o'rni	74
Nazirov B.S. Trends in the development of equestrian sports in the Surkhandarya oasis	76
Nurullayeva Sh.K. History of fabric manufacturing in Central Asia	79
Ostonov A.Y., Ergashev K.B. O'zbekistonning Markaziy Osiyo mintaqasidagi madaniy-gumanitar hamkorligi: erishilgan yutuqlar va istiqboldagi rejalar	82
Pirimkulova S.SH. Ikkinchi jahon urushi yillarida front orti hududlariga ko'chirib keltirilgan o'smirlarni ish bilan ta'minlash muammolari	86
Poyonov B.R. Qashqadaryo viloyatida sovet hokimiyatining o'rnatilishi	88
Qodirova R.M. TASSRda sovet maktablarini tarix fani o'qituvchilari bilan ta'minlash muammosi va uni yechish yo'llari	92
Qulto'rayev I. XX asrning 50-60 yillarida Qarshi cho'lini o'zlashtirish tadbirlari	96
Qurbanov S.V. "Xorazm" telekanali rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechim	100
Rahimova S.A., Lafasov U.P. Boburiylar davridagi zargarlik buyumlarning dunyo xazinasidagi o'rni	104
Rahimova M.Sh., Xidirova Sh.Sh. Mintaqada urbanizatsiya darajasini tizimlashtirish	109
Raxmonov F.Sh. XIX asr oxiri - XX asr ikkinchi yarmida yerga egalikning an'anaviy shakllari	113
Rustamova M.I. Gilamdo'zlik san'ati va Nurobod tumanida gilamdo'stlik san'atining o'ziga xos	

-interaktiv usullarda emas, aksincha an'anaviy usullarda dasturlarning tayyorlanishi; televizor boshqaruv pulti tomoshabin qo'lida ekan, u xohlagan paytda xohlagan telekanaliga o'tadi, 3 soniyada tomoshabinni jalb qilib ushlab qolishda esa asosan interaktiv usullar qo'l keladi. Misol uchun studiyaning o'zgacha qilib tayyorlangani, yoki boshlovchining imiji.

-kun, davr talablarini chetga surib qo'yish; bugungi zamon talabi ijodkorlardan yangiliklarga intilish, yuqori saviyali dasturlarni tayyorlashni talab etadi. Telekanalda esa aksincha, faqat efir soatlarini to'ldirishga harakat qilishayotgandek go'yo. Balki, jurnalistlar o'z ustida ishlab, bugungi kunda dolzarb, ommabop mavzularga e'tibor qaratishsa, albatta bu auditoriyaning ko'payishiga xizmat qiladi.

-senzuraning qattiqligi; ba'zan davlat telekanallari rahbarlari yangi dasturlarni efir setkasiga joylashda, asosan, oldingi tajribaga, aniqrog'i oldin efir yuzini ko'rgan va yaxshigina tomoshabin e'tirofiga sazovor bo'lgan shu kabi dasturlarning mavjudligiga e'tibor qaratishadi, yangiliklarni chetga surgan holda, yangi dasturlarni efirga bermagan holda o'zi bilmasdan senzura yo'l qo'yadi.

Bu kabi muammolarni bartaraf etish uchun bugun zamon talabiga o'z vaqtida e'tibor qaratish, sohaga yangi, kreativ fikrlovchi, maxsus tayyorlangan kadrlarni jalb qilish, rahbariyat tomonidan qattiq senzurani yumshatish, nafaqat an'anaviy dasturlarni saqlab qolish, aksincha, yangi interaktiv kontentlarni ishlab chiqib, tomoshabinlar bilan qayta aloqani o'rnatish orqali ularning ham xohishlarini inobatga olgan maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa. Televideniye tomoshabin uchun tarbiya maktabini o'taydi. Teledasturlardan tomoshabin o'ziga kerakli va to'g'ri xulosa chiqarishga harakat qiladi. Ammo telekanalda efirga uzatilayotgan har bir ko'rsatuv ham tomoshabinlarga xush kelavermaydi. Tayyorlanayotgan ko'rsatuvlarning saviyasi, darajasi va ularning yengil-yelpi maishiy doirada tayyorlanib qolayotganligiga, alohida e'tibor berish zarur.

Teletomoshabinlarga namoyish etilayotgan har bir ijod mahsuli aniq faktlarga asoslangan bo'lishi, hayotiy voqealardan shakllantirilganligi va badiiy to'qimalarga qurilishidan qat'iy nazar, jumlar to'g'ri tuzilganligi, talaffuz me'yorlariga amal qilinayotganligiga to'liq e'tibor berish lozim. Sifatli, zamon talablariga javob beradigan, kreativ yondashgan tarzda dastur tayyorlanishiga jiddiy ahamiyat qaratilishi kerak.

Raqamli platformalar rivojlanib, televideniye tomoshabinlari soni kamayayotgan bugungi kunda, telekanallar yangi innovatsiyalar va media bozor sharoitlariga moslashishi, interaktiv dasturlar tayyorlashi va tomoshabinlar xohish istaklarini inobatga olgan holda faoliyat yuritishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Shundagina telekanal reytingi ko'tariladi va u o'z tomoshabinlariga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hayitov Sh., Xadjaev A. 2022. Radio va Televideniye. "Ijod-Press" nashriyoti, Toshkent. 2022
2. Hayitov Sh. Televideniye mening taqdirimda. Toshkent, "Ijod-Press", 2022.
3. «Xorazm telekanali» https://www.youtube.com/channel/UCAlcP2R6Vnp_dAEZ-c6P5BA (Murojaat sanasi 08.01.2025)
4. «XorazmTelekanal | Rasmiy» t.me/XorazmTELEKANAL (Murojaat sanasi 08.01.2025)
5. «XORAZMIYLAR» Telegram kanali https://t.me/xorazmiylar_kanali (Murojaat sanasi 10.01.2025)
6. O'zbekiston Milliy Teleradiokompaniyasi (Murojaat sanasi 26.11.2024) https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_milliy_teleradiokompaniyasi

UO'K 739.2(4)

BOBURIYLAR DAVRIDAGI ZARGARLIK BUYUMLARNING DUNYO XAZINASIDAGI O'RNINI

S.A. Rahimova, katta o'qituvchi, Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti, Toshkent
U.P. Lafasov, f.f.n., dots., TDSHU Turkshunoslik oliy maktabi, Toshkent

Annotatsiya. Ushbu maqolada Boburiylar davri (XV-XVII asrlar)da Hindlar diyori zargarlik buyumlari mashhur bo'lganligi masalasi yoritilgan. Haqiqiy holatni tasavvur etish uchun mavjud manbalardan izohlar keltirilgan. Buyuk mungul/mug'ullar davrida yasalgan zargarlik buyumlarining yasallish uslublari aniq saqlanib qolmaganligi, Akbarshoh saroyiga oid suratlar, o'sha davrga xos miniatyuralarda aks etgan bezak va zargarlik buyumlari, sayohatchilar tavsiflagan ma'lumotlarga mos kelmasligi aytilgan. O'sha davrdagi zargarlik buyumlari haqidagi aniq

ma'lumotlarni xazina xizmatchilarining yozishmalaridan bilish mumkinligi izohlangan. Mazkur ma'lumotlarga ko'ra og'irligi ikki yarim karatdan kam bo'lgan olmoslar kichik qimmatbaho tosh sifatida xazinada olib kirlmagan, qimmatbaho toshlar 360 qismga ajratib taqsimlangan holda tartib bilan joylashtirib chiqilganligi ta'kidlangan. Asl kelib chiqishi turkiy bo'lgan safaviy va boburiy hukmdorlarning kiyinish tarzidagi uyg'unliklar borligi, lekin bu usmonlilar hamda shayboniylarnikidan keskin farqlanishi izohlangan. Hindistonda qimmatbaho toshlar ko'pligi, ammo zargarlik buyumlarini yasash uchun eng sifatli oltin O'rta Osiyodan keltirilganligi sharhlangan. "Ayni Akbariy" asarida sulolaning aslzodalari, kichik rahbarlari, oddiy xizmatchilar, otxonalarda yemlarni taqsimlovchi va tarqatuvchi joriya hind ayollari taqib yuradigan zargarlik buyumlarigacha aniq ro'yxati keltirilganligi qayd etilgan. Ushbu taqinchoqlarning ayrimlari deyarli o'zgarmaganligi, dunyo bo'ylab keng tarqalganligi, hozir ham musulmon xonimlar taqib yurganligi haqidagi izohlar berilgan. Hindistonda musulmonlar hukmronligi davridagi zargarlik taqinchoqlari dunyo madaniy olamida muhim o'rin egallashi bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Buyuk mungullar davri, hindlar zargarligi, Akbarshoh saroyi, miniatyuralar, sayohatchilar, xazina xizmatchilari, sifatli oltin, O'rta Osiyo, "Ayni Akbariy" asari.

Аннотация. в данной статье рассматривается вопрос популярности украшений Страны Индейцев в период Бабур (XV-XVII вв.). Комментарии из доступных источников приводятся для визуализации реальной ситуации. Говорят, что стили украшений, изготовленных в период Великого Монголии, четко не сохранились, а изображения дворца Акбар-шаха, украшения и украшения, изображенные на миниатюрах того времени, не соответствуют сведениям, описываемым путешественниками. Поясняется, что точные сведения об украшениях того периода можно узнать из переписки чиновников казначейства. Согласно этим сведениям, бриллианты весом менее двух с половиной каратов вносились в сокровищницу не как мелкие драгоценные камни, а были разделены на 360 частей и размещены в упорядоченном порядке. Выяснилось, что правители Сефевидов и Бабуров, имеющие турецкое происхождение, имеют сходство в одежде, но резко отличаются от одежды османов и шейбанидов. Отмечается, что в Индии много драгоценных камней, но золото лучшего качества для изготовления ювелирных изделий поступает из Средней Азии. В работе «Айни Акбари» отмечается, что имеется четкий перечень украшений, которые носили вельможи династии, мелкие вожди, простые слуги, те, кто раздает и раздает фураж в конюшнях, вплоть до наших дней индийские женщины. Также было отмечено, что его носили мусульманские женщины. Установлено, что украшения периода мусульманского правления в Индии занимают важное место в мировом культурном мире.

Ключевые слова: Великий Монгольский период, индийские украшения, дворец Акбар-шаха, миниатюры, путешественники, казначей, качественное золото, Средняя Азия, работа «Айни Акбари».

Abstract. this article describes the development of jewelry in the Babur period (XV-XVII centuries) in India. In this period, it is talked about the extent to which he created an opportunity for the development of jewelry art during the reign of Akbar Shah and subsequent dynasties. It is also highlighted that the khan's palaces were filled with ornaments, jewelry, and their varieties. It is stated that there are more than 2,000 pieces of jewelry made of precious stones. Detailed information is given about the making of jewelry, the metals used for making it, their design, and the stones set in them. At the same time, the turban ornaments of that period, their distinguishing features and differences are also explained. There is talk about brooches that were a tradition in the times of Akbar Shah and Shah Jahan, and later brooches made in the form of copies by European jewelers. These evidences reveal that enough money was spent on jewelry from the treasury of the rulers at that time.

Key words: jiga, kalgi, sarich, safavi, karanful, nath, mang, bali, Akbarnoma, kundan.

Kirish: Boburiylar sulolasining Hindistonda 332 yillik hukmronlik davrini qiyosiy jihatdan tahlil etganimizda ushbu sulola vakillarining o'z davrida ilm- fan, madaniyat, adabiyot hamda zargarlik san'ati yuqori cho'qqiga erishganligini ko'rishimiz mumkin. Xususan, XV-XVII asrlarda Hindistonga tashrif buyurgan sayyohlar bu joyning turli mahkamalarida xizmat qiluvchi insonlar taqib yurgan zargarlik buyumlarini ko'rib ko'zlari qamashgan. Sayyohlar mazkur davlatning turli tabaqalariga mansub kishilar qanday zargarlik buyumlaridan foydalanishlariga juda qiziqishgan. Turonning markazi bo'lgan Semizkent (Samarqand)dan hukmdor Shohruh ibn Temur Hindistonga jo'natgan elchi 1438-yilda Vijayanagarga boradi va ko'rgan-kechirganlarini shunday ta'riflaydi: *"Bu mamlakatning barcha aholisi (boy, kambag'al, bozorchi, hammol, harbiy) tabaqasidan qat'iy nazar asl marvarid bezaklarini taqishni kanda qilmaydilar. Ularning qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan uzuklari, quloqlaridagi ziraklari, bo'yinlarida zebigardonlari, qo'llaridagi bilakuzuklari, har bir barmoqlaridagi uzuklari, xullas turli zargarlik buyumlari ko'zga yalt etib tashlanib turadi[1]"*. Ushbu fikrlar Hindistonda zargarlik buyumlarining qanchalik behisob ekanligini, ularni tabaqasidan qat'iy nazar barcha odamlar taqishini mumkinligini va bu mamlakatda istagan odam qimmatbaho bezaklarni taqib yurishi oddiy holat ekanligini tasdiqlaydi. 1503-1508-yillarda Hindistonga tashrif buyurgan Italiyalik Lyudoviko de Vartema Dekan shahrida joylashgan Bijapurga borgan va musulmon hukmdorning xizmatkorlari to'g'risida shunday fikrlarni yozgan: *"Ularning poyabzallariga qadar qadalgan yoqut, olmos va boshqa marvaridlarni ko'rish mumkin. Har birining tana a'zolari (quloq, bo'yin, bilak, barmoq, bel, oyoq)da qancha zargarlik buyumlari taqilganini, tanasi qanday zeb-u ziynatlar bilan bezatilganini tasavvur qilishning o'zi mo'jiza [2]"*. Vijayanagarda hind rajalari, kichik hukmdorlarining otlariga taqib qo'yilgan turli bezaklardagi qimmatbaho buyumlar ba'zi shaharlar qiymatidan ustunroqdir deb ta'kidlaydi [3]. Muallif o'z izohiga qo'shimcha qilib tasvirlar aks etgan binolar, ulardagi zarhal ustunlar, turli qimmatbaho toshlar qadalgan oltin taxtlar, oltin suvi berilgan buyumlar bilan qoplangan tomlar va devorlar mavjudligini aytadi. Ana shularni ko'rgan Francois Bernier *"Hindistonda oltin zaxirasi serob, ummon kabi behisob"* degan xulosa chiqaradi [4]. Demak, ushbu mavjud holat o'sha davr uchun tabiiy hol



1-rasm. Imperator Akbar raqsga tushayotgan qizlarni tomosha qilmoqda. Akbarnomaning rasmi qo'lyozmasidan qog'ozga chizilgan shaffof akvarel. Mughal, v. 1590.

bo'lganligini ta'kidlagan holda ularda tilla ko'p bo'lgan degan to'xtamga kelish mumkin. Afsuski, mungul (*mughul-aslzoda*, arablar nuqsonli talaffuz qilib *mug'ul* deyishgan)lar davrida yasalgan va *"dunyo xazinası"* deb nom olgan zargarlik buyumlari, ularning yasaliş usuli, kim va qaysi paytda taqishi, qanday ma'noni anglatishiga tegishli hamda asl mohiyatini ko'rsatib beruvchi aniq dalillar hozirgi kungacha juda oz miqdorda saqlanib qolgan. Mungullar davridagi qimmatbaho taqinchoqlarning visual (lotincha *"visualis"* – *"ko'rish"*), ya'ni aniq natijalar olish qiyin bo'lgan dalillar uchinchi hukmdor Akbarshoh (1556-1605-yillar davlat boshqargan) hukmronligining so'nggi yigirma yiliga to'g'ri keladi. 1526-yilda Uchunchi mungul imperiyasi tashkil topganidan to XVI asr oxirigacha yasalgan zargarlik buyumlari uslubini aniq bilmaymiz, chunki juda ko'p zargarlik buyumlari bosqinchilar tomonidan eritib, yo'q qilib yuborilgan. Hozirgi paytda bu davr amaliy san'ati haqida taxmin qilishimiz mumkin, xolos [5]. Ajablanarlisi shundaki, Uchinchi mungul imperiyasi boyliklari haqidagi sayohatchilarning izoh va tavsiflarida keltirilgan ma'lumotlarga tayanadigan bo'lsak, Akbarshoh saroyi suratlari, ularda aks etgan sahnalarda bezaklarning ajoyib namunalari bor. Ammo ushbu zargarlik buyumlari sayohatchilarning tavsiflariga mos kelmaydi (1-rasm).

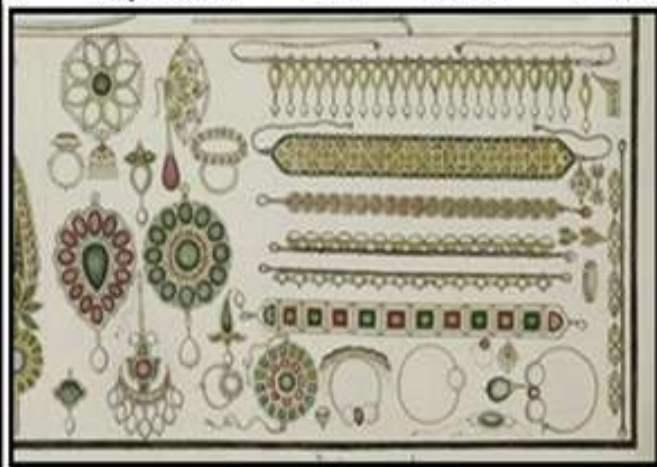
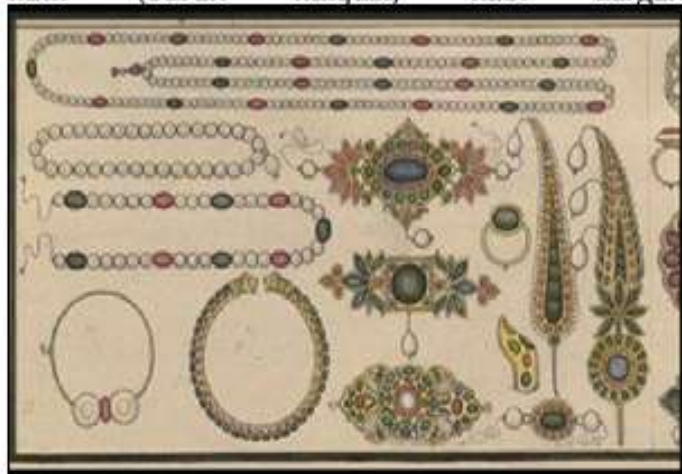
Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur miniatyurada hukmdorning oddiy marjon taqqanligi aks ettirilgan. Surat va dalillarga ko'ra, o'sha davr aslzodalari bosh barmog'i yoki boshqa barmoqlariga maxsus uzuklar taqqanligiga shohidi bo'lamiz. Shuningdek tilladan yasalgan "jig'a" kabi salla taqinchoqlari, oltindan yasalgan va marvarid qadalgan turli bantlarni ham ko'rishimiz mumkin. Saroy mulozimlari esa hech qanday taqinchoqlar taqmagan holda o'z xizmatlarini bajarishgan. O'sha davrda taqinchoq taqishning qat'iy tartibi haqidagi Uilyam Xokinsning XVII asr boshlarida mungullar xazinasi to'g'risidagi izohlari ham ziddiyatli ekanligini ko'rishimiz mumkin. Uilyam Xokins kitobining "Oltin zargarlik buyumlari" deb nomlangan bo'limida shunday yozgan: "*Ularning bosh kiyimlari, ya'ni sallalar taqish uchun mo'ljallangan maxsus patlar va qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan maxsus jig'alar mavjudki, ularning turlari qaryib ikki mingdan oshadi. Yana haqiqiy olmos, yoqut va qadimiy zumrad kabi qimmatbaho toshlar qadalgan uzuklar soni shu qadar ko'pki, ularning sonini faqatgina qimmatbaho tosh qo'riqchilarigina bilishsa kerak*" [6]. Mazkur izohga tayanadigan bo'lsak, bunchalik mo'l xazina qayerga g'oyib bo'lgan deb o'ylab qolasiz. O'sha davrda zargarlik buyumlariga o'rnatilgan qimmatbaho toshlar xazinada shu qadar bisyor bo'lganki, xazinachi va uning ikkita yordamchisi faqat ularni hisob-kitob qilish bilan mashg'ul bo'lishgan va shu ishga mas'ul sanalganlar. Ular o'zlarining doimiy yozish-chizish ishlariga boshi sho'ng'ib ketganlar. Og'irligi ikki yarim karatdan kam bo'lgan olmoslar kichik qimmatbaho tosh sifatida xazinada olib kirilmagan. Hukmdorning shaxsan o'zi xazinani har kuni ko'zdan kechirib turishiga oson bo'lishi uchun barcha buyum va qimmatbaho toshlar 360 qismga ajratib taqsimlangan holda tartib bilan joylashtirib chiqilgan. Hukmdor Akbarshohning faqat o'zi taqishi uchun ajratib qo'yilgan zargarlik buyumlari shakli va yasash uslubiga ko'ra o'zgacha bo'lgan. Ushbu zargarlik buyumlari turk, eron va hind zargarlik san'atining uyg'un va qo'shma usulida yasalgan turli oltin taqinchoqlardan iboratdir. 1526-yildan boshlab boburiylar sulolasi Afg'oniston va Shimoliy Hindistonni boshqara boshlaganlar va yerli xalqning yaxshi urf-odatlarini va udumlariga o'zgacha hurmat bilan qarashgan. Asli kelib chiqishi turkiy, ya'ni ozarbayjon bo'lgan Erondagi safaviylar bilan o'rta osiyolik turkiy boburiylarning kiyinish tarzidagi uyg'unliklar ittifoqdoshligi bilan bog'liqdir. Shu bois ularning sallasiga qadaladigan (*kalg'i* yoki *jig'a*) kabi maxsus zargarlik bezaklari Turon merosxo'rlari bo'lgan o'zaro ittifoqdosh usmonlilar va shayboniylarnikidan keskin farqlanib turadi. Ularning salla o'rashlari va kiyinishlarida ham ko'zga tashlanardi ayrichalikni ko'rish mumkin. Boshga o'raladigan (*sarpich*) zarbop mato va unga taqiladigan zargarlik buyumlarini boburiylar va safaviylarning bizgacha yetib kelgan rasmlarda ham ko'rish mumkin. Ushbu zargarlik buyumlarining marjonlari Kautilya Artashastrasidagi qimmatbaho toshlarga mos keladi. Mazkur buyumlarga qadalgan marvarid va boshqa qimmatli toshlar, ularni yasash uchun ishlatilgan sifatli oltin faqat O'rta Osiyo bozorlarida sotilgan [7]. Bundan shu narsa ayon bo'ladiki, o'sha davrda ham Markaziy Osiyo o'zining sifatli oltini bilan mashhur bo'lgan.



2-3-rasm. Boshga o'raladigan (*sarpich*) zarbop mato va unga taqiladigan zargarlik buyumlari.

Uchunchi buyuk mungullar sulolasiga tegishli tavsifning bir qismi sifatida yozilgan zamonaviy "Ayni Akbariy" asarida sulolaning ilk tarixidan boshlab, sulolaning aslzodalari, kichik rahbarlari, oddiy xizmatchilar, otxonalarda yemlarni taqsimlovchi va tarqatuvchi joriya hind ayollari taqib yuradigan zargarlik buyumlarigacha aniq ro'yxat keltirilgan [8]. Demak, ular o'zlarining jamiyatdagi o'rniga qarab turlicha taqinchoqlarini taqib yurishgan. Ushbu taqinchoqlarning ayrimlari deyarli o'zgarmagan holda yetib kelgan. Mazkur zargarlik buyumlari dunyo bo'yicha keng tarqalgan bo'lib,

hozirgacha musulmon xonimlar ularni taqib yurishadi. 1774-yilda tayyorlangan Gentil albomida (4-rasm, 5-rasm) berilgan. Suratlarga e'tibor beradigan bo'lsak, **karanful** (*quloq gullari*) xuddi *muhabbat gullaridan* andoza olganday shaklda berilgan. Bunga *Nigella sativa* yoki *Nigella indica* va *nath* (*burun halqasi*) kabi zargarlik buyumlari ham misol bo'ladi.



4-rasm. 1774-yilda Fayzobodda polkovnik JB Gentil uchun tuzilgan albomdagi zargarlik buyumlari. Akvarel

5-rasm. 1774-yilda Fayzobodda polkovnik JB Gentil uchun tuzilgan albomdagi zargarlik buyumlari. Akvarel

Tahlil va natijalar: *Nath* (ikki marvarid yoki boshqa qimmatbaho toshlar orasiga yoqut bilan bog'langan dumaloq oltin sim shaklida) Abul Fazl o'z ro'yxatini tuzgan paytda ushbu taqinchoqlarni hamma joydan topish mumkin bo'lgan bo'lsa, hozir esa juda noyob bo'lib, ayrim chet ellik savdogarlarning qo'lida saqlangan bo'lishi mumkin, deb taxmin qilinadi. Ammo ushbu zargarlik namunalari o'sha hududlarga islom dini tarqalguncha bo'lgan davrlarda yasalgan haykaltaroshlik namunalarida ko'zga tashlanmaydi. Eng qizig'i, sanskrit tilidagi adabiyot namunalarida ham bu haqda hech qanaqa ma'lumot uchramaydi. Shuning uchun aksariyat olimlar mazkur zargarlik namunalari XII asr musulmon san'ati namunalari sifatida qadrlanishini aytishadi [9]. Demak, ushbu zargarlik taqinchoqlari Hindistonda musulmonlar hukmronligi davrida odat bo'lganligini tasdiqlash mumkin.

Zargarlik buyumlarining ayrim turlari, jumladan, **mang** (sochlarda farq ochilib, farqlarga yanada go'zallik qo'shish uchun) va **bali** (*doira shaklida marvaridlar qadab ishlangan quloqbaldoq*) qadimdan urf bo'lgan va ularni ayollar doimiy taqib yurilgan. Hukmdor Akbarshoh saroyidagi ba'zi ayollarning tasvirlaridan shuni anglash mumkinki, turkiy tilla bezaklar eron va hind zargarlik buyumlaridan aniq farqlangan. Ushbu zargarlik buyumlari orasidan imperatorga tegishli turkiy bezaklarni juda oson ajratish mumkin. "Akbarнома" dan olingan 1590-yilgi rasmdagi musulmon va hind raqqos qizlar taqqan taqinchoqlar o'ziga xos uslubga ko'ra bir-biridan keskin ajralib turgan (6-rasm).



6-rasm. Raqqosa tushgan qizlar va musiqachilar nikoh o'yin-kulgilarida chiqish qilishmoqda.

Qog'ozdagi shaffof bo'lmagan akvarel
"Akbarнома" ning rasmiy qo'lyozmasidan.
Mughal v, 1590-yil.

"Ayni Akbariy" kitobida hind zargarlarning kasbiy mahoratiga juda keng va yaxshi tavsif berilgan (10). Kasbiy mahorat borasida mazkur ustalarning har biri yetuk mutaxassis bo'lguncha juda mashaqqatli mehnat yo'lini bosib o'tishgan. Inson o'z kasbining ustasi bo'lishi uchun tinimsiz mashq qilib, og'ir yumush

jarayonini boshidan o'tkazishi zarur. Chinakam san'at namunasi bo'lgan oltin va kumushdan ishlangan har bir zargarlik buyumi juda qadrlangan. Shuning uchun har qaysi tilla buyum hukmdor ustaxonadagi yagona usta tomonidan o'z mahoratini ishga solgan holda o'zgacha sayqal berib yasalgan. Ustalar oltin buyumning bezagi, shakli va og'irligiga (*haqiqiy tilla yengil bo'ladi, demak,*

ko'p oltin ishlatilgan bo'lishi kerak) qarab ish haqi olgan. Buyumning pastki qismiga ustaning muhri, ismi va oltin sofligi haqidagi belgi qo'yilgan.

Xulosa va takliflar: Xulosa o'rinda shuni aytish joizki, Hindiston zargarlik san'ati qadimiyligi va qadri balandligi bilan ajralib turadi va alohida nufuzga egadir. Shu bois yuqorida keltirilgan dalillarga suyanib butun jahon ahli Hindistonda taqinchoqlariga qiziqqanligi va juda katta e'tibor berilganligiga shohid bo'lamiz. Maqola ajoyib tafsilotlar va tasvirlarga boyligi, har bir izohga batafsil tavsiflar berilganligi bilan ajralib turadi. Biz Hindistonning shimolida nima uchun emal qo'llanganligini, ularda oltin qadrlanishi va ahamiyatini, zargarlik buyumlaridagi qimmatbaho toshlarning ahamiyati, o'rnatilishi va tartibi sababini ham bilib olamiz. Shuningdek zargarlik buyumlarining inson ma'naviyatga ta'siri kabi holatlar bilan ham tanishamiz. Muarrixlar tomonidan Akbarshoh hukmronligi davri, ya'ni 1526-yilda sulolaning hukmdor qavmi, aslzoda xonimlari va hatto joriya hind ayollari taqishi mumkin bo'lgan zargarlik buyumlarining aniq ro'yxati keltirilgan. O'sha davrga oid manbalarda qimmatbaho taqinchoqlar, zeb-u ziynatlarning qadr-qimmati hamda qo'llanilishi Akbarshoh davridan tortib to so'nggi hukmdor Avrangzeb davriga qadar aniq-tiniq va yaqqol tasvirlab berilgan.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. R.H Major (ed.), India in the Fifteenth Century, Being a collection of Narratives of Voyages to India, London, 1857, 26-bet.
2. G.P. Badger(ed), The Travels of Ludovico de Varthema in Egypt, Syria, Arabia Deserts, Arabia Felix, in Persia, India and Ethiopia, AD 1503 to 1508, London, Hakluyt Society, 1863, 118-bet.
3. G.P. Badger(ed), The Travels of Ludovico de Varthema in Egypt, Syria, Arabia Deserts, Arabia Felix, in Persia, India and Ethiopia, AD 1503 to 1508, London, Hakluyt Society, 1863, 127-bet.
4. Mansel Longworth Dames (trs), The Book of Duarte Barbosa. An account of the countries bordering on the indian ocean and their inhabitants, Duarte Barbosa, 1518 AD London 1918, vol. II 19-bet.
5. William Foster, Early Travels in India, Oxford, 1921, 103-bet. Xokkins Jahongir hukmronligi davrida saroyga etib kelgan bo'lsa-da, juda ko'p miqdordagi marvarid buyumlari va qimmatbaho xomashyo Akbar vafotidan keyin to'planishi mumkin emas edi. Shuning uchun bu tavsif Akbar hukmronligi davriga tegishlidir.
6. R.P. Kangle, The Kautilya Arthashastra, part II, (Second edition, Bombay, 1972, 98-bet).
7. Col. H.S. Jarret, The A'in – i Akbari, vol III, qayta nashr etilgan nushasidan, Delhi, 1978, 343-bet.
8. N.B. Divatia, "The nose ring as an Indian Ornament", "Journal of the Asiatic Society of Bengal", 1923.
9. N.S., vol XIX, Calcutta, 1924, 67,70 betlar; K.N Chatterjee "The Use of Nose Ornaments in India" ibid., vol XXII, Calcutta, 1929, 287-95 betlar; P.K. Gode "The Antiquity of the Hindoo Nose Ornament called "Nath", Studie in Cultural History, vol. II, Poona, 1960, 42-59-betlar.
10. Jarret, ibid., 345-bet.

UO'K 908

MINTAQADA URBANIZATSIYA DARAJASINI TIZIMLASHTIRISH

M.Sh.Rahimova, o'qituvchi, Turon universiteti, Namangan

Sh.Sh.Xidirova, talaba, Turon universiteti, Namangan

Annotatsiya. Maqolada mintaqada urbanizatsiya darajasining asosiy ko'rsatkichlaridan hisoblangan uy-joylar qurilishi holati Qashqadaryo viloyati misolida tahlil qilingan. Tahlilda uy-joylar yakka tartibdagi va ko'p qavatliga ajratilib, hududlarning bo'yiga o'sish jarayonlari vertikal o'sish indeksi asosida baholangan. Natijalarga ko'ra, viloyatning o'nta hududida vertikal o'sish indeksi viloyat bo'yicha o'rtacha qiymatdan past bo'lib, bu holat ko'p kvartirali uy-joylar qurish bo'yicha hududlararo tengsizlikning yuqori ekanini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: shaharlar kengayishi, aholi zichligi, uy-joy fondi, qurilish, ko'p qavatli uy, vertikal o'sish, infratuzilma xarajatlari.

Аннотация. В статье проанализировано состояние жилищного строительства в регионе, рассчитанное по основным показателям уровня урбанизации на примере Кашкадарьинской области. В анализе жилье было разделено на одноэтажное и многоэтажное, а процессы роста по высоте территорий оценивались на основе индекса вертикального роста. Согласно результатам, в десяти районах области индекс вертикального роста ниже среднего по региону, что свидетельствует о высоком межрегиональном неравенстве в объеме строительства многоквартирного жилья.